

TOIVO MIKAEL
KIVIMÄKI

1886 · 5 · 6 · 1956

Juhlajulkaisu

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

TÄTÄ JULKAISUA ON PAINETTU
1400 NUMEROIMATONTA JA 100
NUMEROITUA KAPPALETTA

ISBN 978-951-855-880-7 (PDF)

SUOMALAISEN
LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
C-SARJA N:o 4

TOIVO MIKAEL KIVIMÄKI

Juhlajulkaisu

TOIMITUSKUNTA

AARNE REKOLA

A. R. HEIKONEN A. K. IKKALA

REINO ERMA

Tauno Suontausta

Oikeushenkilön kansalaisuudesta

Ihmiskunnan taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen edistytessä on oikeushenkilöiden merkitys viime vuosisadalta lähtien jatkuvasti kasvanut. Talouselämän kansainvälistyminen on ilmennyt varsinkin juuri oikeushenkilöiden toimintapiirien laajenemisessa yli valtioiden rajojen, ja näin syntyneet kansainväliset suhteet ovat synnyttäneet kansainvälisiä oikeuskysymyksiä. Yleisesti voidaan todeta, että oikeushenkilöiden asema on seurannut yksilön oikeusaseman yleistä kehityssuuntaa. Oikeushenkilöiden asema ei nykypäivinä ole sama kuin aikaisempina aikoina eikä vielääkään samanlainen kaikissa maissa¹. Mitä erityisesti ns. ulkomaisten oikeushenkilöiden oikeusasemaan tulee, se on viime vuosikymmeninä kuulunut tietoisopin eniten käsiteltyihin kysymyksiin².

Suomen kuten muidenkin maiden lainsäädännössä samoin kuin valtiopöytäkirjoissa puhutaan monessa yhteydessä »ulkomaisista» ja »kotimaisista» oikeushenkilöistä³, mutta läheskään aina ei anneta selvää

¹ Vrt. *Sir John Fischer Williams*, *Chapters on Current International Law and the League of Nations*, London 1929 s. 167 ja *A. H. Roth*, *The Minimum Standard of International Law applied to Aliens*, Leiden 1949 s. 21.

² Vrt. *G. Walker*, *Internationales Privatrecht*, 4. painos, Wien 1926 s. 116 ja *G. Beitzke*, *Juristische Personen im Internationalprivatrecht und Fremdenrecht*, München 1938 s. 24.

³ *Ernst Wolff*, *Personalstatut für Gesellschaften, Vereine und Stiftungen*, Festschrift für Martin Wolff, Tübingen 1952 s. 384 mainitsee Suomen edustajan Haagissa v. 1951 pidetyssä kansainvälisen yksityisoikeuden 7. konferenssissa ilmoittaneen, ettei Suomen laissa tunneta »oikeushenkilön» käsitteenimitystä. Ks. kui-

oikeusohjetta siitä, mitä kussakin yhteydessä on käsitettävä ulkomaisuudella ja kotimaisuudella⁴. Mainitunlaiset säännökset herättävät myös kysymyksen, voiko oikeushenkilöllä olla kansalaisuus.

Kysymyksellä oikeushenkilön kansalaisuudesta saattaa ensiksikin olla merkitystä vastauksen saamiseksi kysymykseen, minkä valtion lakia on sovellettava ratkaistaessa oikeushenkilöä koskevia oikeuskysymyksiä⁵. Tällöin sovellettavat ns. yhteensattumasäännökset sisältyvät oikeuden alaan, jota tavallisesti nimitetään kansainväliseksi yk-

tenkin 30.12.1952 annetun vakuutusyhtiölain 7 §:n 1 mom., jonka mukaan vakuutusyhtiön »perustajina saa olla ainoastaan Suomen kansalaisia ja suomalaisia oikeushenkilöitä».

⁴ Ks. esim. 27.5.1933 annettu laki ulkomaisen vakuutuslaitoksen oikeudesta harjoittaa vakuutusliikettä Suomessa, jossa puhutaan myös ulkomaisen vakuutuslaitoksen »kotimaasta», lain sen enempää kuin sen perustelujenkaan antamatta erityistä johtoa »kansalaisuus»-kysymyksen ratkaisemiselle, elinkeinon harjoittamisen oikeudesta 27.9.1919 annetun lain 2 §:n 2 mom. (»ulkomaalainen liike»), 19.11.1943 annetun tulo- ja omaisuusverolain 7 §:n 1 mom:n 2 kohta (»ulkomainen valtio, yhteisö, laitos ja säätiö»), kunnallishallituksesta kaupungissa 8.12.1873 annetun asetuksen 53 §:n 5 mom. ja maalaiskuntain kunnallishallinnosta 15.6.1898 annetun asetuksen 78 §:n 6 mom. (»ulkomainen valtio, yhtymä, laitos tai säätiö»), yhdistyksistä 4.1.1919 annetun lain 5 § (jäsenluetteloon — johon on otettava myös yhdistyksen jäseninä olevat yhteisöt — merkittävä, ellei jäsen ole Suomen kansalainen, myös kansalaisuus; ks. tulkinnasta V. Merikoski, Yhdistymisvapaudesta, Helsinki 1935 ss. 187, 159), ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteää omaisuutta ja osakkeita 28.7.1939 annetun lain 1 §:n 1 mom. (»ulkomainen yhtiö, osuuskunta, yhdistys, säätiö tai muu yhteisö»), OK 11 luv. 7 §:n 4 mom. (»vieraan valtion alamainen»), 19.6.1942 annetun avustuskassalain 5 § (»kotimainen yhtiö, osuuskunta, yhdistys tai muu yhteisö tahi säätiö tai laitos»), 17.3.1933 annetun pankkilain 4 §:n 1 mom. (»vähintään viisi suomalaista yhtymää») ja 28.12.1951 annetun Ahvenanmaan itsehallintolain 11 §:n 2 mom:n 10 kohta (»ulkomaalaisen elinkeino-oikeuden ehtoja»); ks. myös aliviitta 5.

⁵ Vrt. *Kaarlo Ignatius*, Vakuutus sopimuslaki, Helsinki 1933 s. 2, joka toteaa, että kysymys, onko v:n 1933 vakuutussopimuslakia myös sovellettava sellaisen ulkomaisen vakuutuslaitoksen päättämiin sopimuksiin, jolla ei ole oikeutta täällä harjoittaa liikettä, on ratkaistava kansainvälisen yksityisoikeuden sääntöjen mukaan. Vrt. myös *Willy Koenig*, Schweizerisches Privatversicherungsrecht, Bern 1951 s. 46, joka lausuu vastaavasta tapauksesta, että Sveitsin oikeuden mukaan kysymyksessä on siviilioikeudellisesti pätevä vakuutussopimus.

Vekselilain (75 §:n 2 mom.) ja shekkilain (58 §:n 2 mom.) mukaan ulkomaan kansalaisen oikeus mennä vekseli- tai shekkisitoumukseen määräytyy sen valtion lain mukaan, »johon hän kuuluu». Kysymys on siitä, miten näin vahvistettua kansalaisuusperiaatetta on sovellettava oikeushenkilöihin.

sityisoikeudeksi tämän käsitteen laajimmassa mielessä — nimitys, joka enää hyväksytään enimmäen vain sen perinteellisyyden vuoksi, vaikka yleisesti myönnetään sen harhaanjohtavuus, kysymys kun ei ole kansainvälisestä oikeudesta eikä yksinomaan yksityisoikeudesta⁶.

Oikeushenkilön kansalaisuuden käsite ei kuitenkaan ole merkityksellinen yksinomaan kansainvälisessä yksityisoikeudessa, jolloin on kysymys siitä, minkä valtion lakia on sovellettava, vaan myös ns. m u u k a l a i s o i k e u d e s s a, joka käsitteellisesti sisältää valtion sisäiseen oikeuteen kuuluvia asianormeja ulkomaan kansalaisten ja oikeushenkilöiden erityisestä oikeusasemasta valtion piirissä verrattuna asianomaisessa maassa muutoin yleisesti sovellettavaan oikeuteen. Muukalaisoikeudelle ja kansainväliselle yksityisoikeudelle on ominaista, että kumpikin oikeusala kuuluu valtion sisäiseen oikeuteen; muukalaisoikeus, jonka säännökset kuuluvat eri oikeusaloille, pääasiassa kuitenkin hallinto-oikeuteen, sääntelee tapauksen välittömästi, kun taas kansainvälinen

⁶ Vrt. A. Alanen, Yleinen oikeustiede, Turku 1938 s. 211, joka käyttää nimitystä kansainvälinen siviilioikeus suppeammassa merkityksessä erotukseksi »kansainvälisestä yksityisoikeudesta».

Kun kansainvälinen yksityisoikeus on valtionsisäistä, pääasiassa kompetenssisäännöksiä sisältävää muodollista oikeutta, joka sääntelee, minkä valtion lain mukaan tapausta on arvosteltava, näyttää sille oikeastaan soveltuvan nimitys lakienvälinen (interlegaalinen) oikeus. Tätä nimitystä puoltaa ennen kaikkea se, että tapaukset, joilla on liittymäkohtia eri valtioiden lakeihin, eivät luonteeltaan ole vain yksityisoikeudellisia, vaan myös hallinto-oikeudellisia, prosessioikeudellisia, rikosoikeudellisia, valtio-oikeudellisia, finanssioikeudellisia jne. Nimitystä interlegaalinen oikeus käyttävät mm. Fr. Castberg, Folkerett, Oslo 1937 s. 44, A. Ross, Laerebog i Folkeret, Kjøbenhavn 1942 s. 86 ja C. Rasting, Folkeretten, Kjøbenhavn 1940 s. 4.

Muista nimityksistä vrt. L. Raape, Internationales Privatrecht 4. painos, Berlin 1955 s. 5 ss. (zwischenstaatliches Privatrecht, Zwischenprivatrecht, Grenzrecht, Kollisionsrecht, Konfliktrecht, Ausserprivatrecht). Raape antaa etusijan nimitykselle Grenzrecht, jonka myös hyväksyvät modifioituna G. A. Walz (»Internationales Grenzrechts») ja A. von Verdross (»Innerstaatliches Grenzrecht»). — Angloamerikkalaisissa maissa käytetään k.o. tapauksista yleisesti nimitystä laws of the conflict of laws. Ranskalaisessa tieteisopissa on ehdotettu tavallisen nimityksen (droit international privé) tilalle mm. nimityksiä droit interlégislatif privé, droit interstatutaire, droit conflictuel ja droit intergentile; ks. J.-P. Niboyet, Traité de droit international privé français I, Paris 1938 s. 81 ss.

yksityisoikeus, joka rajoittuu osoittamaan sovellettavan vieraan oikeusjärjestyksen, antaa vain välillisesti käytettäväksi sovellettavan oikeusnormin⁷.

Myös kansainväliselle oikeudelle, joka perinteellisen käsityksen mukaan on valtioiden välistä oikeutta mutta jonka perimmäisenä tehtävänä on palvella inhimillisiä etuja, on oikeushenkilön kansalaisuus merkityksellinen. Ennen kaikkea on tällöin kysymys siitä, koskeeko ja miten laajalti oikeus diplomaattiseen suojeluun, joka valtiolla on kansalaistensa suhteen ulkomailla, myös oikeushenkilöitä. Sopimusperäisessä kansainvälisessä oikeudessa käytetään runsaasti oikeushenkilön kansalaisuuden käsitettä, ja tällöin on saattanut jäädä avoimeksi tulkintakysymykseksi, minkä seikkojen mukaan oikeushenkilön kansalaisuus määräytyy.

Kun tarkastellaan oikeushenkilön käsitettä kansainvälisen oikeuden kannalta, niin väite, että oikeushenkilöllä saattaa olla määrätty kansalaisuus fyysillisten henkilöiden kansalaisuuden tavoin, sisältää itse asiassa toteamuksen, että kansainvälisessä oikeudessa on olemassa oikeusnormeja, jotka velvoittavat valtion muodostamaan kansainvälisen yksityisoikeutensa ja muukalaisoikeutensa joissakin suhteissa määrätyn sisällöiseksi. Mitä esim. kansainväliseen yksityisoikeuteen tulee, on kylläkin tosiasia, että kaikki sivistysvaltiot ovat vahvistaneet oikeussääntöjä, joiden mukaan määrätapauksissa on sovellettava ulkomaan lakia. Mutta voidaanko mennä pitemmälle sanomalla, että valtioilla on kansainvälisen oikeuden mukaan velvollisuuskin vahvistaa sellaisia oikeussääntöjä? Tämä saattaa näyttää epäilyksenalaiselta⁸, mutta tosiasia kuitenkin on,

⁷ Vrt. G. Beitzke m.t. s. 5, H. J. Karlgren, Kortfattad Lärobok i internationell privaträtt, Lund 1945 s. 10, A. Alanen m.t. s. 210. Etupäässä ranskalaisessa oikeustieteessä muukalaisoikeus luetaan kansainväliseen yksityisoikeuteen, johon myös sisällytetään kansalaisuuskysymykset; vrt. esim. J.-P. Niboyet m.t. s. 5.

⁸ Näin mm. Fr. Hagerup (Th. Boye), Folkerett i fredstid, Oslo 1932 s. 124. Th. Niemeyer, Les sociétés de commerce, Recueil des Cours 1924 III s. 38 ss., menee vielä pitemmälle sanomalla, ettei tavanomaisessa kansainvälisessä oikeudessa ole oikeushenkilöitä koskevia normeja vaan että kukin valtio on tässä suhteessa lainsäädännössään vapaa. Myös Torsten Gihl, Den internationella privaträttens historia och allmänna principer, Stockholm 1951 s. 296 ss., katsoo, että kansainvälisen yksityisoikeuden yleinen olemassaolo riippuu siitä, että valtiot ovat yleisesti pitäneet

että kansainvälinen oikeus asettaa tässä suhteessa eräitä vaatimuksia ja useammin, kuin »nationalistiset» teoreetikot yleensä otaksuvat⁹. Valtio, joka pyrkisi eliminoimaan kansainvälisen yksityisoikeuden vaikeudet ja pulmat lailla, jossa yksinkertaisesti kiellettäisiin ulkomaisen oikeuden tunnustaminen ja määrättäisiin sovellettavaksi kotimaista oikeutta kaikkiin suhteisiin, joilla on yhteyttä ulkomaihin, menettelisi kansainvälisen oikeuden vastaisesti¹⁰. Kansainvälisen oikeuden oikeusperiaatteet, jotka vaikuttavat esim. kussakin maassa voimassa olevan kansainvälisen yksityisoikeuden (suppeammassa merkityksessä) ja kansainvälisen hallinto-oikeuden asialliseen sisältöön, ovat tosin vielä epätašmälliset, ja siitä voi johtua, että kansainvälisen oikeuden asettamisissa puitteissa voivat eri valtioiden oikeusjärjestykset määrätapauksessa kilpailla keskenään oikeudellisesti tasavertaisina. Mutta mitä esim. erityisesti oikeushenkilöihin tulee, voi määrätyn valtion oikeusjärjestyksen mukaan asianmukaisesti perustetun oikeushenkilön tunnustamattomuus toisen valtion taholta tapahtua sellaisissa olosuhteissa, että tällöin voidaan väittää tapahtuneen kansainvälisen oikeuden rikkomisen¹¹.

sopivana, ehkä jopa suorastaan välttämättömänä käyttää tätä menettelytapaa sellaisten olosuhteiden oikeudellisessa järjestelyssä, joilla on liittymäkohtia ulkovallan yhteiskuntaelämään, mutta että ei ole olemassa kansainvälisen oikeuden sääntöä, joka välittömästi pakottaisi valtiot ylläpitämään kansainvälistä yksityisoikeutta. Hyvän yleiskatsauksen kansainvälisen yksityisoikeuden kansainvälisoikeudellisista aineksista sisältää *Ottmar Bühlerin* tutkimus *Der völkerrechtliche Gehalt des Internationalen Privatrechts*, Festschrift für Martin Wolff, Tübingen 1952.

⁹ Vrt. A. Ross m.t. s. 87.

¹⁰ Näin mm. *Fr. Castberg* m.t. s. 46; *W. Michaeli*, Internationales Privatrecht gemäss schwedischem Recht und schwedischer Rechtsprechung, Stockholm 1948 s. 27; *M. Travers*, La nationalité des sociétés commerciales, Recueil des Cours 1930 III s. 47; *A. Alanen* m.t. s. 210.

Ks. myös *W. von Steiger*, Die Staatsangehörigkeit der Handels-Gesellschaften, Zürich u. Leipzig 1931 s. 22, joka *Strupp*iin yhtyen lausuu, että kukin maa voi tosin säätää, millä edellytyksin oikeussubjekti saavuttaa tai menettää sen kansalaisuuden, mutta että kansalaisuuden saavutus l. antaminen tai menetys, jos muiden valtioiden on se tunnustettava, ei saa olla mielivallasta riippuva. — *S. Rundstein*, La structure du droit international privé et ses rapports avec le droit des gens, Revue de Droit International et de Législation Comparée 1936 s. 544, katsoo, että on olemassa k.o. suhteessa mielivallan kiellon yleinen periaate, mutta tämä on hänen mielestään pikemminkin poliittisen viisauden ohjelause kuin oikeussääntö.

¹¹ Näin *L. Raape* m.t. s. 12.

Vaikka tässä yhteydessä ei voida perusteellisemmin puuttua oikeusteoreettiseen kysymykseen oikeushenkilönä ilmenevän yhteiskunnallisen muodostuksen luonteesta¹², on todettava, että oikeushenkilön käsitteestä esitetyt eri teoriat voivat myös käsiteltävänä olevan aiheen kannalta johtaa erilaisiin käytännöllisiin lopputuloksiin. Mikäli oikeushenkilö käsitetään fiktioteorian mukaisesti pelkäksi olettamukseksi, lienee pakko katsoa oikeushenkilön olevan olemassa vain sen oikeusjärjestyksen alueellisessa valtapiirissä, joka on vahvistanut fiktion noudatettavaksi, mikä johtopäätös ei tietenkään ole tyydyttävä kansainvälisten suhteiden kannalta¹³, koska sen mukaan olisi keinotekoisesti lisäksi fingerattava, kun esim. on kysymys vakuutuslaitoksen kansainvälisestä liiketoiminnasta ja sitä varten tarpeellisesta oikeuskelpoisuudesta eri maissa, yhtä monta samannimistä vakuutuslaitosta, kuin on valtioita, joihin vakuutuslaitos on likeyhteyksissä. Jos oikeushenkilön olemuksen selvittämiseksi omaksutaan täysin vastakkainen kanta, reaalisen yhdyspersoonallisuuden teoria, jonka mukaan oikeushenkilö on todellista omaa tahtoansa käyttävä sosiaalinen elimistö, joudutaan myös helposti harhateille ja päätelmään, että oikeushenkilöllä olisi fyysisen henkilön tapaan kaikkialla tunnustettu oikeuskelpoisuus, mikä tulos ei läheskään aina vastaa oikeustodellisuutta.

Käsiteltävänä olevan aiheen kannalta on todettavissa, että oikeushenkilöiden kansainvälisiä suhteita koskevat erilaiset oikeuskysymykset saavat luontevimman ratkaisun, kun lähdetään siitä perusajatuksesta, ettei fyysisen henkilön ja oikeushenkilön välillä ole mitään olennaista oikeudellista eroa¹⁴; oikeushenkilökin on itsenäinen subjekti ja sellai-

¹² Vrt. *Ch. de Vischer*, La technique de la personnalité juridique en droit international public et privé, *Revue de Droit International* 1936 s. 475 ss., joka tutkii oikeushenkilöä kansainvälisten suhteiden kannalta oikeusteknillisenä kysymyksenä puuttumatta käsitteen oikeutukseen »filosofisen totuuden kannalta».

Oikeushenkilön käsitteestä yleensä *A. R. Heikonen*, Avoin yhtiö, Porvoo 1948 s. 72 ss. ja *Osvi Lahtinen*, Till läran om juridiska personer, *Tidskrift for Rettsvitenskap* 1949 s. 47 ss.

¹³ Vanhentunutta fiktioteoriaa vastaan voimakkaasti mm. *Adolf F. Schnitzer*, *Handbuch des Internationalen Privatrechts*, 3. painos Basel 1950 s. 290 ss.

¹⁴ Vrt. *F. W. Ekström*, *Privaträttens allmänna läror* I, Helsingfors 1921 s. 124; *T. M. Kivimäki* m.t. s. 22 ss., ja *Tekijänoikeus*, Turku 1948 s. 138; *A. Alanen* m.t. s. 30 ss.; *Jean Dabin*, *Le droit subjectif*, Paris 1952 s. 151.

sena yhtä »todellinen» oikeudellisessa mielessä kuin fyysillinen henkilö. Kansainvälisissäkin suhteissa oikeushenkilöä on luonnollisimmin käsiteltävä itsenäisenä ja erillisenä ykseytenä. Eri mieltä voidaan olla oikeastaan vain siitä, onko oikeushenkilöiden käsittelemiseen kaikkialla oikeuskelpoisina olemassa yhtä pakottavat syyt kuin fyysillisten henkilöiden osalta ¹⁵ tai onko oikeushenkilöiden oikeuskelpoisuuden tunnustaminen kaikkialla inhimillisten etujen kannalta vieläkin tärkeämpää kuin ihmisyyksilöiden osalta ¹⁶.

Oikeushenkilöiden asemaa kansainvälisissä suhteissa tarkasteltaessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, että oikeushenkilön käsite ei ole kaikissa oikeusjärjestyksissä yhdenmukainen, vaan käsitys siitä, mitkä oikeusmuodostumat on katsottava oikeushenkilöiksi, vaihtelee eri maissa. Valtioikäytäntö tosin osoittaa, että valtioilla on yleisesti taipumus tunnustaa vieraiden oikeuspiirien oikeushenkilö-muodostumat, mutta se osoittaa myös, että valtiot voivat joissakin tapauksissa käsitellä vieraan oikeusjärjestyksen mukaista oikeushenkilöä oikeuskelpoisuutta vailla olevana ja että toisaalta valtio voi tunnustaa vieraan oikeusmuodostuman oikeuskelpoiseksi vieraan oikeusjärjestyksen omasta kannasta riippumatta ¹⁷. Varoitus käsiteläinopin mukaisten kaavamaisten ratkaisujen yliarvioimisesta on siis erityisesti tällä alalla paikallaan. Olisi myös erheellistä edellyttää, että jonkun valtion kansainvälisen yksityisoikeuden mukainen oikeushenkilön käsite olisi aina täysin vastaava saman valtion muukalaisoikeudessa. Asian luonnosta tosin johtuu, että tässä suhteessa on pyrkimystä yhdenmukaisuuteen, aivan samoin kuin on olemassa pyrkimystä yhdenmukaisuuteen eri valtioiden oikeusjär-

Ns. puhtaan oikeusteorian peruskäsitys fyysillisen ja oikeushenkilön rinnastuksesta on sama. Ks. esim. H. Kelsen, *General Theory of Law and State*, London 1946 s. 96 ss.; U. Campagnolo, *La notion de personne juridique dans la doctrine pure du droit*, *Revue Internationale de la Théorie du Droit* 1937 s. 215. ss. Vrt. kuitenkin Walter Simons, *La conception du droit international privé d'après la doctrine et la pratique en Allemagne*, *Recueil des Cours* 1926 V, joka huomauttaa, että puhtaan oikeusteorian käsitteet tekevät asiat useasti yksinkertaisemmiksi, kuin mitä ne luonnostaan ovat kansainvälisessä yksityisoikeudessa (s. 475).

¹⁵ Kysymykseen vastaa kielteisesti Schnitzer m.t. s. 290 ss.

¹⁶ Vrt. M. Travers m.t. s. 24, joka huomauttaa kansalaisuudesta, että se on tärkeämpää yhtiöille kuin fyysillisille henkilöille.

jestysten välillä, jopa siinä määrin, että esim. kansainvälistä yksityisoikeutta koskevien kysymysten harkinta eri maissa usein saa sellaisen sävyn, kuin jos olisi kysymyksessä löytää yhtenäinen kansainvälinen järjestys¹⁸. Myöskään ei voida ilman muuta edellyttää, että kansainvälisen oikeuden piiriin lankeavissa tapauksissa käytetty oikeushenkilön käsite on aina täysin sama kuin valtiosisäisessä oikeudessa; vieläpä on todettava, että oikeushenkilön käsitteen määrittely voi vaihdella valtiosopimusta myöten, niin että se jossakin verotussopimuksessa voi olla toinen kuin samojen valtioiden välillä tehdyssä yleisessä kauppasopimuksessa¹⁹.

Kun sekä kansainvälisessä oikeudessa että valtiosisäisessä oikeudessa puhutaan »kotimaisista» ja »ulkomaisista» oikeushenkilöistä ja niiden »kotimaasta», näyttää siltä, että arveluita edellytetään oikeushenkilöillä voivan olla määrätyn maan kansalaisuus. Saman edellyttämisen puolesta näyttää puhuvan sekin, että kun laissa on säädetty »ulkomaalaisesta», säännöstä on myös sovellettu ulkomaiseen oikeushenkilöön²⁰. Mutta voiko oikeushenkilöllä olla todellinen kansalaisuus samassa merkityksessä kuin fyysillisillä henkilöillä? Kun missään maas-

¹⁷ Vrt. *Schnitzer* m.t. s. 228.

¹⁸ Vrt. *A. Ross* m.t. s. 88.

¹⁹ Vrt. *P. Guggenheim*, *Lehrbuch des Völkerrechts* I, Basel 1947 s. 33, joka korostaa, että yksittäistapauksittain on tutkittava, onko valtiosisäisen oikeuden muodostama käsite omaksuttu muuttamattomana kansainväliseen sopimusperäiseen oikeuteen vai onko kysymys itsenäisestä kansainvälisoikeudellisesta käsitteestä, riippumatta sanallisesta yhdenmukaisuudesta.

Aarne Rekola, *Tulo- ja omaisuusverolaki*, Porvoo 1947 s. 38, on antanut TOL 7 §:n 1 mom:n 2 kohdassa tarkoitetusta ulkomaisesta yhteisöstä sen tulkintasäännön, että tapauksissa, jolloin yhteisö on rekisteröity, lienee oikeinta olettaa yhteisön »asuinpaikaksi» rekisteröimispaikkakunta, ellei se ole ilmeisessä ristiriidassa yhteisön johdon tosiasiallisen keskuspaikan kanssa. Suomen ja Ruotsin välillä tulon ja omaisuuden kaksinkertaisen verotuksen ehkäisemiseksi 21.12.1949 tehdyn sopimuksen (sopimussarja n:o 12/1950) 3 art:n 3 mom:n mukaan »oikeushenkilön katsotaan asuvan siinä valtiossa, jonka kansallisuus sillä on», ja päättöpöytäkirjan 1 art:aa koskevan selityksen mukaan »oikeushenkilön katsotaan olevan kansallisuudeltaan suomalainen tai ruotsalainen sen mukaisesti, onko oikeushenkilö rekisteröity Suomessa vai Ruotsissa», kun taas ns. holdingyhtiöllä katsotaan olevan »sen valtion kansallisuus, minkä alueella sen todellinen johto toimii».

²⁰ Ks. ensimmäisen omaisuudenluovutusveron osalta KHO 43 II 216, 43 II 674 ja 44 II 102.

sa ei tietääkseni ainakaan ennen toista maailmansotaa ollut erityistä kansalaisuuslainsäädäntöä oikeushenkilöitä varten, on kysymys jäänyt tieteisopin selvitettäväksi ²¹.

Ne, jotka pitävät mahdottomana, että oikeushenkilöllä voisi olla todellinen kansalaisuus, vetoavat varsinkin siihen, että kansalaisuuden käsite luonteeltaan ja sisällykseltään merkitsee sellaista poliittista ja eettillistä suhdetta valtioon valtiollisine oikeuksineen ja erilaisine oikeushenkilöihin soveltumattomine velvollisuuksineen, jollainen on mm. asevelvollisuus, että kansalaisuus voi tulla kysymykseen vain fyysillisten henkilöiden osalta. Toisaalta on kuitenkin huomautettu, ettei kansalaisuus ole muuta kuin suhde valtion ja oikeussubjektin välillä ja että koska oikeushenkilölläkin on oma henkilöytensä, niin niillä voi olla kansalaisuus yhtä hyvin kuin fyysillisillä henkilöillä. Toiset taas katsovat oikeushenkilöllä voivan olla kansalaisuuden vain johdannaisessa merkityksessä tai oikeushenkilön kansalaisuudella voivan olla merkitystä vain muukalaisoikeudessa, jossa sitä pidetään välttämättömänäkin. Lähellä viimeksi mainittua kantaa ovat ne, jotka katsovat, että oikeushenkilön kansalaisuudesta voi teoreettisesti olla kysymys vain sovellettaessa julkisoikeudellisia säännöksiä kuten verolakeja, elinkeinolainsäädännön määräyksiä ulkomaisten oikeussubjektien oikeudesta harjoittaa maassa elinkeinoa, hankkia kiinteätä omaisuutta jne.

Voidaan nähdäkseni hyvin perustein yhtyä siihen mielipiteeseen, että kysymys, voiko oikeushenkilöllä olla kansalaisuus, on oikeastaan ratkaistu sillä, että oikeushenkilöiden valtio-oikeudellinen jaoittelu on välttämättömyys, kuten valtionsisäisen oikeuden ja sopimusperäisen kansainvälisen oikeuden määräykset osoittavat, sekä että on samantekevää, puhutaanko tällöin varsinaisesta tai epävarsinaisesta kansalai-

²¹ Saksan v:n 1913 kansalaisuuslakia valmisteltaessa harkittiin oikeushenkilöitä koskevien kansalaisuussäännöksiä sisällyttämistä siihen, mutta tästä luovuttiin; vrt. *Beitzke* m.t. s. 222.

Haagissa v. 1951 pidetyssä kansainvälisen yksityisoikeuden 7. konferenssissa hyväksyttiin sopimusluonnos »ulkomaisten yhtiöiden, yhdistysten ja säätiöiden oikeushenkilöiden tunnustamisesta». Sopimusluonnos koskee nimensä mukaisesti k.o. oikeusmuodostumien pelkkää tunnustamista, t.s. vain kysymystä, millä edellytyksin ulkomainen oikeusmuodostuma on tunnustettavissa. Sopimuksesta tarkemmin ks. esim. *Ernst Wolff* m.t. s. 375 ss.

suudesta²². Määrätyn valtion kansalaisuus merkitsee yleisesti lausuen pysyvien oikeudellisten siteiden olemassa oloa sekä oikeuksien ja oikeusturvan nauttimista tuossa valtiossa. Kansalaisuutta on myös luonnehdittu sanomalla, että se on side, joka yhdistää henkilön valtioon, yleis-side, joka osoittaa tiettyjen molemminpuolisten oikeuksien ja velvollisuuksien kimpun. Kun näin on, näyttää kansalaisuus-käsitteen käyttö myös oikeushenkilön yhteydessä täysin tarkoituksenmukaiselta ja joka tapauksessa yhtä perustellulta kuin meilläkin sangen tavallinen »kansallisuus»-käsitteen käyttö oikeushenkilön yhteydessä, kunhan otetaan huomioon asian luonnosta, s.o. fyysillisten ja oikeushenkilöiden välisestä erosta johtuvat eroavaisuudet²³.

Yleisesti on tieteisopissa vielä tapana samaistaa kysymys oikeushenkilön kansalaisuudesta ja kysymys oikeushenkilön henkilöstatuutista, siitä oikeusjärjestyksestä, jonka mukaan oikeushenkilöön läheisesti liit-

²² Näin F. A. Mann, Zum Problem der Staatsangehörigkeit der juristischen Person, Festschrift für Martin Wolff, Tübingen 1952 s. 272. Samaa tapaan lausuu myös G. Schwarzenberger, International Law I, 2. painos London 1949 s. 175. Ks. myös W. von Steiger m.t. s. 19.

Suomalaisessa tieteisopissa on huomatakseni johdonmukaisesti yleensä vältetty »kansalaisuus»-sanon käyttöä oikeushenkilöiden yhteydessä puhumalla vain esim. »kotimaisista» ja »ulkomaisista» oikeushenkilöistä. Ks. kuitenkin Y. J. Hakulinen, Yhteisön oikeusturva hallitusmuodon mukaan, LM 1946 s. 589: »Oikeusturvan saamisen edellytyksenä yhteisöjen osalta on, vastaavasti samoin kuin yksityistenkin henkilöiden kohdalta, Suomen kansalaisuus» (harv. allekirjoittaneen).

Ranskalaisessa tieteisopissa on viime aikoina usein katsottu, ettei voida puhua oikeushenkilöiden kansalaisuudesta. Esim. J.-P. Niboyet m.t. I s. 95 ja II s. 255 ss. pitää kylläkin tärkeänä, että tehdään ero oikeushenkilön kotipaikan ja sen välillä, mitä tavallisesti sanotaan oikeushenkilön kansalaisuudeksi, mutta viimeksi mainitulle suhteelle soveltuu hänen mielestään paremmin nimitys »oikeushenkilön kansainvälinen status» tai »oikeushenkilön poliittinen alamaisuus» (allégeance politique). Saksassa on toisinaan käytetty oikeushenkilön yhteydessä käsitettä Staatszugehörigkeit (erotukseksi sanasta Staatsangehörigkeit); vrt. Rolf Serick, Rechtsform und Realität Juristischer Personen, Berlin—Tübingen 1955 s. 124.

²³ Yksittäistapauksittain on tutkittava, niin kuin Rolf Serick lausuu (m.t. s. 161 ss.), mitkä niistä normeista, jotka perustuvat fyysillisen henkilön luonnollisiin ominaisuuksiin, soveltuvat myös oikeushenkilöihin, samoin kuin se, mitkä niistä normeista, jotka edellyttävät sellaisia oikeudellisia ominaisuuksia, jotka näyttävät voivan olla vain fyysillisellä henkilöllä, ovat sovellettavissa myös oikeushenkilöihin, sekä edelleen se, voivatko oikeushenkilöitä koskea lainkaan oikeudet, jotka luonnostaan vaativat henkilökohtaista käyttöä.

tyvät aineelliset oikeuskysymykset on ratkaistava. Nämä ovat kuitenkin kaksi erillistä kysymystä²⁴. *F. A. Mann* toteaa, että oikeushenkilön kansalaisuudella on merkitystä, kun on kysymys oikeushenkilön käsittelystä niiden valtionsisäisen oikeuden sääntöjen mukaan, joissa ulkomaalaisilta evätään joitakin oikeusetuja, sekä edelleen, kun on ratkaistava, voiko määrätty valtio harjoittaa diplomaattista suojelua ulkomaisen oikeushenkilön hyväksi, tai onko valtiosopimuksessa sopimusvaltioiden oikeushenkilöiden osalta vahvistettuja oikeuksia ja velvollisuuksia sovellettava määrättyyn oikeushenkilöön²⁵. Jos kiinnitetään yksinomaan huomiota henkilöstatuuttiin ja ignoroidaan oikeushenkilön kansalaisuus, voidaan sellaisessa maassa, jossa oikeushenkilön kotipaikan katsotaan määräävän henkilöstatuutin, johtua sellaiseen *Mannin* mainitsemaan tulokseen, että Englannissa perustettua yhtiötä, jonka kotipaikka on Yhdysvalloissa, on vastoin sekä Yhdysvaltain että Englannin oikeutta pidettävä amerikkalaisena eikä yhtiötä voitaisi — taaskin vastoin sekä Englannin että Yhdysvaltain oikeutta — pitää englantilaisena.

Kysymys, onko oikeushenkilöllä Suomen kansalaisuus, määräytyy Suomen ja vain Suomen oikeuden mukaan. Vastaavasti on kysymys, onko oikeushenkilöllä valtion X kansalaisuus, ratkaistava yksinomaan tuon valtion lainsäädännön pohjalla. Tästä johtuu, että oikeushenkilöidenkin kohdalla voi sattua kaksoiskansalaisuus-tapauksia, samoin kuin voidaan päätyä tulokseen, että oikeushenkilöllä ei ole minkään valtion kansalaisuutta²⁶.

²⁴ *F. A. Mann* m.t. s. 273; ks. myös *W. von Steiger* m.t. s. 3; *Ludwig Strehl*, *Die Staatsangehörigkeit bei juristischen Personen des Privatrechts*, Heidelberg 1933 s. 196; *Håkan Nial*, *Internationell förmögenhetsrätt* 1. painos Stockholm 1944 s. 67 ss.; *Martin Wolff*, *Das internationale Privatrecht Deutschlands*, 3. painos Berlin—Göttingen—Heidelberg 1954 s. 119.

²⁵ Ks. myös *Rolf Serick* m.t. s. 124, joka huomauttaa siitä, että vaikka tapaukset, joissa ns. liittymäkohtana käytetään laissa kansalaisuutta, kansainvälisessä yksityisoikeudessa sanan suppeimmassa merkityksessä saattavat useimmiten koskea vain luonnollisia henkilöitä, voidaan kuitenkin esittää tapauksia, jolloin myös oikeushenkilöä koskevat oikeussuhteet on ratkaistava kansalaisuuden osoittaman oikeusjärjestyksen mukaan. Italian yksityisoikeuden mukaan esim. on sopijapuolten yhteinen kotimaan oikeus määräävä sopimuksen sisällölle ja oikeustoimen muodoille.

²⁶ Toisin esim. *Alfred Verdross*, *Völkerrecht*, Wien 1950 s. 217.

Sillä toteamuksella, että kysymys siitä, onko oikeushenkilöllä Suomen kansalaisuus, on ratkaistava Suomen oikeuden mukaan, ei ole vielä vastattu kysymykseen, millä edellytyksin oikeushenkilö on Suomen lain mukaan katsottava »kotimaiseksi». Eri maiden lainsäädäntö osoittaa, että ratkaistaessa kysymystä, mihin valtioon oikeushenkilöllä on lähimmät suhteet, voidaan kiinnittää huomiota eri seikkoihin: oikeushenkilön perustamispaikkaan, oikeushenkilön säännöissä mainittuun kotipaikkaan, oikeushenkilön hallinnon ja toiminnan keskuspaikkaan, jäsenten kansalaisuuteen jne. Siitä, mille seikalle on tahdottu antaa ratkaiseva merkitys, on jäänyt riippumaan oikeushenkilön kotivaltion määräytyminen.

Jo ennen ensimmäistä maailmansotaa oli se käsitys vakiintunut, että esim. osakeyhtiön kansalaisuus on riippumaton osakkeenomistajien tai heidän enemmistönsä kansalaisuudesta. Osakeyhtiön olemushan on juuri siinä, että se on itsenäinen oikeushenkilö. Kanta, jonka mukaan osakeyhtiön kansalaisuus riippuu osakkeenomistajien kansalaisuudesta, on sekä teoriassa että käytännössä vanhastaan hyljätty, eikä sitä olisi syytä tässä yhteydessä mainitakaan, ellei se olisi ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeenkin saanut uudelleen kannatusta, tosin vain ohimenevästi ²⁷.

Vallitsevana teoriana on vanhastaan ollut kotipaikkateoria, jonka mukaan oikeushenkilön kansalaisuuden määrää sen kotipaikka (ruots. säte, saks. Sitz, ransk. domicile tai siège social). Tällöin voidaan antaa ratkaiseva merkitys säännöissä tai yhtiöjärjestyksessä määrätylle kotipaikalle, oikeushenkilön hallinnon kotipaikalle tai sille paikkakunnalle, missä oikeushenkilön pääasiallisen toiminnan keskus tosiasiallisesti on.

Ensimmäisen maailmansodan aikana sai eräissä sotaikäyvissä maissa, erittäinkin Ranskassa, kannatusta ns. kontrolliteoria, jonka mukaan ratkaisu riippuu oikeushenkilön ylimmän hallinnon jäsenten tai osakkeenomistajien enemmistön kansalaisuudesta. Tätä teoriaa käytettiin hyväksi helpottamaan toimenpiteitä, joilla pyrittiin takavarikoimaan vihollismaan kansalaisten oikeuksia. Teoriaa, jota oikeusteoreettisesti ei voi

²⁷ Vrt. Max Nordmann, *Ausländische Aktiengesellschaften, eine international-privatrechtliche und rechtsvergleichende Studie*, 1939 s. 13 ss.

pitää kestäväenä, ei kuitenkaan saanut sodan jälkeen suurempaa kannatusta²⁸. Oli tultu huomaamaan, että jos taloudellisista tai poliittisista syistä halutaan kohdella kotimaisia oikeushenkilöitä, joiden pääoma on valtaosaltaan ulkomaista, toisin kuin muita kotimaisia oikeushenkilöitä, tai sellaisia ulkomaisia oikeushenkilöitä, joiden pääoma on kotimaan kansalaisten käsissä, toisin kuin muita ulkomaisia oikeushenkilöitä, ei tätä varten ole tarpeen luoda sellaista erheellistä oikeuskonstruktiota, että kotimainen oikeushenkilö on ulkomainen tai ulkomainen oikeushenkilö kotimainen²⁹. Kysymyshän on vain siitä, että oikeushenkilöä poikkeuksellisesti määrätapauksissa — useimmiten jonkun finanssilain yhteydessä — kohdellaan määrätyllä tavalla, vaikka kysymyksessä on kotimainen tai ulkomainen oikeushenkilö. Oikeushenkilön yleinen asema kotimaisena tai ulkomaisena oikeushenkilönä ei siitä muutu. Se, että valtio voi esim. ottaa pakkohallintoon kotimaisen yhtiön, jolla on määrättyjä suhteita vihollismaahan, ei itse asiassa ole sen erikoisempaa, kuin että valtio voi sodan aikana internoida tai vangita sen alueella olevia henkilöitä ja omia kansalaisiaankin, jotka suhtautuvat valtioon vihamielisesti tai ovat suhteissa vihollismaahan. Poikkeukselliset toimenpiteet merkitsevät tällöin vain sotatilan aiheuttamaa julkisoikeudellista vallankäyttöä, joka ei vaikuta niihin yleisiin periaatteisiin, joiden mukaan yhtiön kotimainen tai ulkomainen luonne määräytyy. Kun esim. Versaillesin rauhansopimuksen 297 b artiklassa eräät toimenpiteet ulotettiin koskemaan Saksan kansalaisten ja saksalaisten yhtiöiden lisäksi myös yhtiöitä, jotka olivat Saksan kansalaisten valvonnan alaisina^{29a}, ei tämä merkinnyt muuta kuin sitä, että saksalaisten kontrolloimat yhtiöt vain määrättyissä tapauksissa ja määrättyissä suhteissa rinnastettiin saksalaisiin yhtiöihin. Juuri se, että artiklassa puhutaan saksalaisten yhtiöiden lisäksi saksalaisten valvomista yhtiöistä, osoittaa, että k.o. yhtiöitä muutoin pidettiin kansalaisuudeltaan ympärysvaltujen tai puolueettomien valtioiden yhtiöinä.

²⁸ Vrt. J.-P. Niboyet, *Notions sommaires de droit international privé*, 3. painos Paris 1937 s. 94.

²⁹ Näin Schnitzer m.t. s. 295 ss.

^{29a} Ks. André Weiss, *Manuel de droit international privé*, Paris 1925 s. 335.

Toisen maailmansodan aikana määriteltiin oikeushenkilöiden vihollisominaisuus jälleen yleisesti kontrolliteorian mukaisesti, ja vihollisominaisuuden soveltamisalaa laajennettiin ns. mustilla listoilla³⁰. Myös toisen maailmansodan jälkeen tehdyissä sopimuksissa, jotka koskivat ulkomailla olevaa saksalaisomaisuutta, sovellettiin yleensä kontrolliteoriaa³¹. Mitä tulee v. 1947 tehtyihin rauhansopimuksiin, voidaan todeta, että oikeushenkilöiden määrittely ei ole tapahtunut kaikissa määräyksissä yhtenäisellä tavalla. Suomen rauhansopimuksen 25 art., joka koskee sellaisten taloudellisten oikeuksien ja etujen palauttamista tai korvaamista, jotka olivat kuuluneet »yhdistyneille kansakunnille ja niiden kansalaisille» Suomessa, sisältää määräyksen (8 a kohta), että yhdistyneiden kansakuntien kansalaisilla mainitussa artiklassa tarkoitetaan henkilöitä, jotka rauhansopimuksen voimaantulopäivänä (15. 9. 1947) olivat jonkin yhdistyneen kansakunnan kansalaisia, tai yhteisöjä tahi yhdistyksiä, jotka oli muodostettu jonkin yhdistyneen kansakunnan lakien mukaan ennen rauhansopimuksen voimaantulopäivää, edellyttäen että mainituilla henkilöillä, yhteisöillä tai yhdistyksillä oli ollut mainittu asema myös välirauhansopimuksen päivänä (19. 9. 1944); edelleen mää-

³⁰ Kontrolliteorian soveltamisesta toisen maailmansodan aikana eri maissa ks. esim. *Gerhard Kegel, Hans Rupp ja Konrad Zweigert, Die Einwirkung des Krieges auf Verträge*, Berlin 1941 s. 264 ss. ja *Rolf Serick m.t. s. 141 ss.*

³¹ Kysymys voittajavaltojen puuttumisesta vastoin vakiintuneita kansainvälisen oikeuden sääntöjä ulkomailla olevaan saksalaisomaisuuteen, jota siis pidettiin eräänlaisena sotasaaliina, ei koskenut vain hävinneitä valtioita vaan myös puolueettomia valtioita, kuten esim. Sveitsiä ja Ruotsia. Sveitsin ja toisaalta Yhdysvaltain, Ranskan ja Englannin välillä tehtiin 25. 5. 1946 noottienvaihdolla sopimus Sveitsissä olevista saksalaisvaroista, ja vastaava sopimus Ruotsin kanssa tehtiin 18. 7. 1946 (ks. esitys Ruotsin valtiopäiville n:o 367/46). Jo sitä ennen oli kummassakin maassa ryhdytty valvontalainsäädäntöön, Ruotsissa 29. 6. 1945 annetulla ns. kontrollilailalla, jota paitsi Ruotsissa oli samana päivänä annettu erillinen laki miehitetyn maan kansalaisilta kansainvälisen oikeuden vastaisesti otetun omaisuuden palauttamisesta. Mainittu Ruotsin kanssa tehty sopimus ei koskenut Ruotsissa asuvien Saksan kansalaisten omaisuutta, mutta toisaalta Ruotsin valvontalaki käsitti ruotsalaiset oikeushenkilöt, joissa saksalaisilla oli »bestämmande inflytande», jota edellä mainitun valtiopäiväesityksen mukaan saattoi olosuhteista riippuen harjoittaa »även en minoritetsgrupp utländska aktieägare». Sveitsin sopimuksen yksityiskohtia selostaa mm. *Walther Hug, Sperre und Liquidation deutscher Vermögenswerte und ihre Wirkungen auf die privaten Rechtsverhältnisse*, Hans Nawiaskyn juhlaulkaisu Zürich 1950 s. 261 ss.

rättiin, että nimitykseen yhdistyneiden kansakuntien kansalaiset sisältyvät myös kaikki henkilöt, yhteisöt tahi yhdistykset, joita Suomessa sodan aikana voimassa olleiden lakien mukaan oli kohdeltu vihollisina. Mutta korvauksen suhteen määrättiin sanotun artiklan 4 b kohdassa, että korvaukseen olivat oikeutettuja myös yhdistyneiden kansakuntien kansalaiset, jotka joko välittömästi tai välillisesti omistivat osuuksia yhteisöissä tai yhdistyksissä, joilla ei ollut yhdistyneiden kansakuntien kansallisuutta edellä selostetun 8 a kohdan tarkoittamassa mielessä mutta jotka olivat kärsineet menetyksen Suomessa olevaan omaisuuteen puuttumisen tai sen vahingoittumisen takia. Tämä määräys, jonka mukaan korvauksen suuruuden tuli olla samassa suhteessa kärsittyyn kokonaismenetykseen tai -vahinkoon kuin mitä yhdistyneiden kansakuntien kansalaisten omistama osuus oli k.o. yhteisön tai yhdistyksen kokonaispääomaan, oli erikoissäännös verrattuna artiklan 8 a kohdan yleiseen sääntöön, joka oli ns. perustamisteorian pohjalla. Se kanta, että oikeushenkilön kansalaisuus määräytyy sen valtion mukaan, jonka lainsäädännön mukaisesti oikeushenkilö on perustettu, on myös pohjana tuomioistuinten päätöksiä koskevassa rauhansopimuksen VI liitteen B osan määräyksessä, jonka mukaan nimitykseen »yhdistyneiden kansakuntien kansalaiset» sisältyvät yhteisöt ja yhdistykset, jotka ovat »muodostetut tai perustetut» jonkin yhdistyneiden kansakuntien maan lakien mukaisesti. — Saksalaisen omaisuuden luovuttamista koskevassa 26 art:ssa ei ole mitään kriteeriota, joka olisi helpottanut sen seikan määrittelyä, millä edellytyksin esim. oikeushenkilön omaisuus oli katsottava saksalaiseksi. Saksalaisen omaisuuden luovuttamisesta 1. 6. 1946 annettun lain 2 §:n mukaan (AsK n:o 410/46, muut. L:lla 23. 9. 1946 AsK n:o 684/46) saksalaiseksi omaisuudeksi oli katsottava, kun oli kysymys oikeushenkilöistä, omaisuus, joka oli kuulunut Saksalle tai muulle saksalaiselle julkiselle yhdyskunnalle taikka sellaiselle yhtiölle, osuuskunnalle, yhdistykselle, laitokselle tai säätiölle, jonka kotipaikka tai päähallinto väli-rauhansopimuksen teon päivänä oli Saksassa; tätä perinteellisiin käsitteisiin nojautuvaa sääntöä oli omiaan laventamaan määräys, että saksalaiseksi oli myös katsottava omaisuus, joka oli samana päivänä kuulunut »mainittuihin verrattaville yhteisöille tai yhdyskun-

nille», sekä myös 2 §:n 2 mom:n säännös, että jos syntyi epätietoisuutta siitä, oliko omaisuutta tai sen osaa pidettävä saksalaisena omaisuutena, asian ratkaisi valtioneuvosto ³².

Vaikka ns. kontrolliteoriaa on laajalti vaikkei poikkeuksettomasti sovellettu eri maiden lainsäädännössä toisen maailmansodan aikana ja myös sodan jälkiselvittelyä koskeneissa valtiosopimuksissa, on kuitenkin todettava, että kontrolliteoria ei edusta yleistä käsitystä oikeushenkilöiden kansalaisuuden määrittelymiseksi. Kun 9. 1. 1942 annetussa laissa hallituksen oikeuttamisesta ottamaan valtion haltuun ulkomaalaista omaisuutta (AsK n:o 18/42) on annettu valtioneuvostolle valtuus määrätä, että suomalainen yritys, jonka tai jonka osake-enemmistön 1. 8. 1941 omisti sellainen vieras valtio tai sen kansalaiset, joiden Suomessa olevaa omaisuutta oli sanotun lain nojalla määrätty otettavaksi valtion haltuun, on otettava valtion hallintaan tai että tällaisen yrityksen Suomessa olevaa omaisuutta on luovutettava valtiolle (1 §, muut. L:lla 22. 5. 1942 AsK n:o 409/42), ei tämä säännös merkinnyt muutosta Suomen oikeuden yleiseen kantaan oikeushenkilöiden kansalaisuuskysymyksessä. Sen perusteella, mitä edellä on esitetty ns. kontrolliteoriasta, on selvää, että mainitun lain tarkoituksena ei ollut, että sellaisia oikeushenkilöitä, joissa vieraan valtion kansalaisilla on määräämisvalta, olisi tästä syystä yleensäkin käsiteltävä ulkomaisina oikeushenkilöinä. Niin kun lain sanamuodostakin ilmenee (»suomalainen yritys»), k.o. oikeushenkilöitä oli jatkuvasti pidettävä suomalaisina niistä pakkotoimenpiteistä huolimatta, joihin ne voitiin mainitun lain mukaan alistaa.

³² V:n 1946 luovutuslain tarkoituksena oli, kuten lain 1 §:stä ilmenee, toteuttaa Potsdamissa v. 1945 pidetyssä kolmen vallan konferenssissa saksalaisomaisuudesta tehdyt päätökset, joiden täytäntöönpanemiseksi liittoutuneiden valtojen Saksassa oleva valvontaneuvosto antoi 30.10.1945 »lain» n:o 5. Tämä perustui selvästi kontrolliteoriaan. V:n 1946 luovutuslaki sitävästoin perustui ainakin yleisen säännön mukaan kotipaikkateoriaan. Neuvostoliiton taholta ei vaadittukaan yhtiöiden omaisuuden luovuttamista siinäkään tapauksessa, että yli 50 % osakkeista kuului saksalaisille, mutta Neuvostoliiton taholta vaadittiin, että luovutuslain 5 ja 6 §:n korvaussäännöksiä sovellettiin yhtiöihin, joiden osake-enemmistö oli siirtynyt Neuvostoliiton omistukseen, ja tähän vaatimukseen valtioneuvosto tammikuussa 1947 myöntyi lukuisissa tapauksissa. K.o. korvausvarat lienevät siirtyneet välittömästi Neuvostoliiton Omaisuuden Hallinnolle Suomessa eivätkä siis k.o. yhtiöille.

Mitä tulee Suomen oikeuden yleiseen kantaan kysymyksessä, milloin oikeushenkilöä voidaan pitää suomalaisena, ei kirjoitetun lain voitane katsoa antavan täysin selvää vastausta tähän kysymykseen.³³ Yleinen käsitys meillä niin kuin vastaavasti Ruotsissakin lienee, että jos oikeushenkilö on täällä rekisteröity, sitä on pidettävä suomalaisena. Vastavasti on ulkomailla rekisteröityä yhteisöä pidettävä ulkomaalaisena. Mutta onko Suomessa rekisteröityä oikeushenkilöä, jonka toimintaa johdetaan ulkomailta käsin tai jonka toiminta pääasiallisesti tapahtuu muualla kuin Suomessa, pidettävä Suomen lain mukaan suomalaisena? Tähän kysymykseen vastattaessa on syytä ottaa huomioon, että osakeyhtiölain mukaan yhtiöjärjestyksessä on mainittava »se m a a s s a oleva paikkakunta, joka on pidettävä yhtiön kotipaikkana», t.s. missä yhtiön hallitus sijaitsee³⁴. Tämä näyttää sitovasti viittaavan siihen, että jotta osakeyhtiötä voitaisiin pitää suomalaisena, on sen hallituksen kotipaikan oltava Suomessa. Sama kanta ilmenee nähdäkseni myös korkeimman oikeuden v. 1938 antamasta lausunnosta, joka koski uutta merilakia³⁵. Lakiehdotuksen 1 §:n säännöksestä, joka koski oikeushenkilön omistaman aluksen kansallisuutta, lausunnossa sanottiin:

»Alus, joka kuuluu osakeyhtiölle, osuuskunnalle tai yhdistykselle, on tämän pykälän mukaan katsottava suomalaiseksi, jos osakeyhtiö, osuuskunta tai yhdistys on suomalainen ja jos tämän hallitus on Suomessa. Määrittely voi helposti aiheuttaa käsityksen, ettei sillä seikalla, että osakeyhtiön, osuuskunnan tai yhdistyksen hallitus on Suomessa, olisi oleellista merkitystä yhteisön kansallisuuskysymyksen ratkaisussa. Itse asiassa kuitenkin hallituksen sijaitsemispaikkaan kiinnitetään ensisijainen vaikkakaan ei yksinomainen huomio yhtiön tai muun sellaisen yhteisön kansallisuutta määrättäessä. Käsillä olevassa säännöksessä olisi sen vuoksi asianmukaista mainita ainoastaan, että alus on suomalainen, jos se kuuluu suomalaiselle osakeyhtiölle, osuuskunnalle tai yhdistykselle.

³³ Tämän kirjoituksen puitteissa on rajoituttava vain eräiden yleisten sääntöjen käsittelyyn.

³⁴ Ks. *Caselius—Heikonen*, Osakeyhtiö I, 2. painos Porvoo—Helsinki 1955 s. 37.

³⁵ Ks. Valtiopäiväasiakirjat v. 1938 III.

Jos kuitenkin halutaan antaa nimenomainen ohje siitä, millaisin edellytyksin yhtiötä, osuuskuntaa tai yhdistystä on merilain mielessä pidettävä suomalaisena, tulisi laista käydä ilmi, että suomalaisiksi luetaan sellaiset yhtiöt, osuuskunnat ja yhdistykset, jotka ovat täällä rekisteröidyt ja joiden tosiasiallinen toiminnan ja hallinnon keskus on Suomessa.»

Kysymys oikeushenkilön kotipaikan merkityksestä sen kansalaisuudelle on tullut meillä esille myös sotien aiheuttamien aluemuutosten yhteydessä. Hallituksen esityksessä n:o 17 v. 1944 Vp., joka johti 23. 3. 1945 annettuun lakiin eräiden yhteisöjen kotipaikasta (AsK n:o 278/45)³⁶, perusteltiin esityksen antamista sillä, että »kysymyksessä olevilla yhteisöillä, pysyäkseen suomalaisina yhteisinä ja voidakseen tehdä ilmoituksensa kaupparekisteriin, pitäisi olla kotipaikkansa valtakunnan alueella». Vaikka olisikin sitä mieltä, että k.o. tapauksissa ei ollut kysymys siitä, että suomalaisten yhteisöjen kotipaikka oli siirtynyt ulkomaille, vaan siitä erikoistapauksesta, että kotipaikka oli aiheuttanut oikeusjärjestyksen muuttumisen, ilmenee esityksestä nähdäkseni kuitenkin, että oikeushenkilöllä, jotta sitä voidaan pitää suomalaisena, täytyy yleisen säännön mukaan olla kotipaikkansa täällä.

Siinä tapauksessa, että oikeushenkilön perustaminen ei edellytä merkitsemistä rekisteriin, määräytyy oikeushenkilön kansalaisuus Ruotsissa vallitsevan mielipiteen mukaan hallituksen kotipaikan mukaan tai sen mukaan, missä oikeushenkilön toiminta pääasiallisesti tapahtuu³⁷. Sama sääntö pätee meilläkin³⁸.

Oikeushenkilön kansalaisuuden yleispiirteittäinenkin tarkastelu antaa nähdäkseni aiheen myös siihen päätelmään, että vaikka valtiovallalla

³⁶ Muut. Lilla 19.7.1946 (Ask n:o 584/46). Vrt. myös 14.5.1940 annettu laki eräiden yhtiöiden ja muiden yhteisöjen kotipaikasta ja 24.4.1942 annettu laki eräiden yhtiöiden ja muiden yhteisöjen kotipaikan palauttamisesta.

³⁷ Ks. *Hjalmar Karlgrén* m.t. s. 78 ss. ja *K. G. A. Sandström*, Svenska dubbelbeskatningsavtal, Stockholm 1949 s. 166 ss.

³⁸ Vrt. *A. R. Heikonen*, Avoin yhtiö, Porvoo—Helsinki 1948 s. 104 ss.

Vrt. myös KHO 1944 I 12, jossa oli kysymys sellaisen avoimen yhtiön, jonka kaikki yhtiömiehet olivat vieraan maan kansalaisia, velvollisuudesta suorittaa omaisuudenluovutusveroa. Vähemmistö lieenee pitänyt yhtiötä pelkästään sen yhtiömiesten kansalaisuuden perusteella verosta vapaana.

eri maissa onkin nykyään taipumusta verotuksellisista, poliittisista ja muista syistä pyrkiä poistamaan oikeushenkilön ja sen jäsenten välistä, aikaisemmin jyrkkänä pidettyä eroa, oikeushenkilön itsenäisyys oikeussubjektina on kuitenkin vielä kaikissa olennaisissa suhteissa perustellaan muuttumaton ³⁹.

³⁹ Vrt. *Wolfhart F. Bürgi*, *Wandlungen im Wesen der Juristischen Person*, Hans Nawiaskyn juhlaulkaisu, Zürich 1950 s. 245 ss., joka katsoo, että vain yksityisoikeuden alalla on oikeushenkilön itsenäisyys ainakin toistaiseksi säilynyt kaventamattomana.